

О. В. Кіосєва

**МОТИВАЦІЙНІ ПРЕДИКТОРИ ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН
МОЛОДЦЮ УКРАЇНИ**

Е. В. Кіосєва

Мотивационные предикторы употребления психоактивных веществ молодежью Украины

O. V. Kioseva

Motivational predictors use psychoactive substances young people of Ukraine

У статті наведені дані дослідження щодо вживання психоактивних речовин (ПАР) молодцю України. Було виокремлено такі, що домінували предиспонуєчі чинники вживання ПАР студентами вищих навчальних закладів: вплив на вживання ПАР з боку інших людей (спільнот, компаній), неробство, відсутність зайнятості, невміння контролювати себе, бажання стати «своїм» серед тих, хто вживає ПАР.

Особливості вживання наркотиків молодцю мають множинні мотиваційні предиктори, на які впливають як індивідуально-психологічні особливості, так і характеристики найближчого і широкого соціального оточення, соціально детерміновані паттерни поведінки.

Отримані дані сприяли розробленню диференційованої системи медико-соціальної допомоги молодим людям, що вживають ПАР, а також удосконаленню наявних програм з профілактики наркотизації населення країни.

Ключові слова: мотиваційні предиктори, вживання психоактивних речовин

В статье приведены результаты исследования этиологического аспекта употребления психоактивных веществ (ПАВ) молодежью Украины. Выделены такие доминирующие предиспозиционные факторы употребления ПАВ студентами высших учебных заведений: влияние на употребление ПАВ со стороны других людей (сообществ, компаний), отсутствие занятости, неумение контролировать себя, желание стать «своим» среди тех, кто употребляет ПАВ.

Особенности употребления наркотиков молодежью имеют множественные мотивационные предикторы, на которые влияют как индивидуально-психологические особенности, так и характеристики ближайшего и широкого социального окружения, социально детерминированные паттерны поведения.

Полученные в ходе исследования данные способствовали разработке дифференцированной системы медико-социальной помощи молодым людям, употребляющим ПАВ, а также совершенствованию существующих программ по профилактике наркотизации населения страны.

Ключевые слова: мотивационные предикторы, употребление психоактивных веществ

The article presents the results of a study of the etiological aspects use psychoactive substances youth Ukraine. Obtained such dominant factors use of psychoactive substances students of higher educational institutions: the impact on the use of psychoactive substances with other people (communities, companies), the lack of employment, inability to control himself, the desire to become "their" among those who use a psychoactive substance.

Features of youth drug use have multiple motivational predictors that are affected by both individual psychological characteristics, and characteristics of the immediate and broader social environment, socio-deterministic behavior patterns.

The findings of the study data contributed to the development of a differentiated system of medical and social assistance to young people who use a psychoactive substance, as well as the improvement of existing programs for the prevention of drug dependence a the population.

Key words: motivational predictors, psychoactive substance use

Вживання психоактивних речовини (ПАР) молодцю залишається актуальною медико-соціальною проблемою не тільки в Україні, а й в усьому світі [1]. Автори наукових досліджень наголошують, що студенти вищих навчальних закладів в зарубіжних країнах посідають третє місце серед різних підліткових і молодіжних груп (після учнів старших класів шкіл і вихованців закладів для дітей, які залишилися без піклування батьків) за рівнем поширеності наркоспоживання [2]. Багато студентів вперше пробують наркотики під час навчання на першому курсі. Відносно великою є частка студентів, які експериментують з наркотиками і мають досвід актуального їх вживання [3].

У вітчизняній психіатрії традиційно застосовують системний підхід до детермінації етіопатогенетичних механізмів ініціалізації вживання ПАР і формування наркотичної залежності в осіб молодого віку [4—6].

Так, було встановлено, що вживання наркотиків підлітками та молодими людьми провокують, зокрема, конфліктні відносини і відсутність взаєморозуміння в сім'ї, позитивне ставлення до наркоспоживання, висока розповсюдженість вживання наркотиків серед представників референтної групи однолітків [7].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники виокремили особистісні чинники, що провокують підліткове та молодіж-

не наркоспоживання і, навпаки, перешкоджають вживанню наркотиків підлітками та молодцю. Дослідження України та інших країн світу показали, зокрема, що частіше вживають ПАР підлітки і молоді люди з неадекватною (заниженою або завищеною) самооцінкою, зовнішнім локусом контролю, слабо вираженою мотивацією досягнень, вираженим депресивним станом, істероїдним, шизоїдним, епілептоїдним, емоційно лабільним, психастенічним, циклоїдним і змішаним типами акцентуації характеру [7, 8].

Проте, вивчення чинників, що провокують вживання ПАР, проводили в групах учнів шкіл і коледжів, а також серед підлітків і молодих людей, які страждають від наркотичної залежності і проходять з цього приводу лікування. Даних про предиктори споживання наркотиків студентами вищих навчальних закладів вкрай мало. Вітчизняні та зарубіжні дослідження, проведені серед студентів вищих навчальних закладів [9], спрямовані, здебільшого, на опис поширеності та стереотипів вживання наркотиків, зіставлення характеристик наркоспоживання у студентів вишів з особливостями вживання ПАР учнями інших типів навчальних закладів, оцінку динаміки ситуації з наркоспоживання в вищих навчальних закладах. На думку деяких авторів, суттєва роль у формуванні вживання молодими людьми ПАР належить економіко-географічним умовам регіону проживання (географічні, соціально-економічні та ін.) [10].

Вивчення предикторів вживання ПАР студентами вишів набуває великого значення, оскільки ця вікова категорія, з одного боку, сприйнятлива до різних навчальних впливів, з іншого боку, вже має базис для прояву усвідомленої активності в формуванні життєвих стереотипів і ціннісних орієнтацій. Більш того, формування ціннісно-орієнтаційного простору, зокрема, майбутнього лікаря, його ставлення до здорового способу життя є не тільки особистою справою, а й професійним обов'язком.

У той же час, дані про поширеність вживання алкоголю і ПАР студентами-медиками нечисленні. Не описані причини і фактори ризику, які впливають на вживання ними ПАР. Не розроблено профілактичні та психогігієнічні програми для цього контингенту учнів, які дозволяють б формувати стійкі антинаркотичні настанови в середовищі студентської молоді.

Таким чином, теоретична актуальність нашого дослідження визначається недостатньою вивченістю соціально-психологічних чинників ризику вживання ПАР студентами вишів. Практична актуальність зумовлена нагальною потребою розроблення та проведення превентивних програм з первинної профілактики наркозалежності в виші, а також необхідністю оцінення ефективності профілактичних програм, які вже проводяться в освітніх закладах.

Метою нашого дослідження стало вивчення мотиваційних предикторів вживання ПАР молоддю, яке проводилося за матеріалами опитування у період з листопада по березень 2013—2015 навчальних років (анкетне опитування) у структурі сприйняття, усвідомлення і ставлення студентів медичного університету до проблеми вживання ПАР у молодіжному оточенні. Участь в опитуванні взяли 1076 студентів I—VI курсів медичного університету. Дослідження проводили серед юнаків та дівчат, віком від 17 до 25 років, які були поділені за курсами навчання. Опитування, яке проводили анонімно, з дотриманням принципів біоетики та деонтології, за умови інформованої згоди респондентів, здійснювали у формі багатофакторного анонімного анкетування, яке містило 117 запитань з великим вибором відповідей.

Згідно з результатами оброблення отриманих даних опитування, проблему наркоманії серед молоді вважають «дуже серйозною» і «досить серйозною» від 91 % до 98 % студентів, але 10 % опитаних студентів-медиків, свідомо чи ні, усунулися від сприйняття проблеми наркоманії. Відповідно, ця категорія осіб навряд чи може взяти активну участь у проведенні заходів антинаркотичної профілактики. Крім того, будучи включеними в ті чи інші соціальні спільноти, що впливають на формування особистості, ці особи залишаються байдужими до процесів, що призводять до наркоспоживання. Ймовірно, коли проблема наркоманії може виникнути в колі сім'ї чи близьких, такі студенти не зможуть адекватно їй протистояти. Викликає занепокоєння те, що група студентів-медиків (більше ніж 10 %), яка залишила без уваги це питання, або не побажала на нього відповіді, ухилилася від оцінення свого емоційного ставлення до цієї проблематики. Байдуже ставлення до вживання ПАР може пояснюватися тим фактом, що українське суспільство ставиться до проблеми наркоспоживання на недостатньому рівні соціально-медичного контролю і, у більшості випадків, байдуже споглядає розвиток процесу. Іншими словами, спрацьовує принцип стороннього спостереження.

Більше половини студентів (від 52 % до 65 %) не можуть відповісти на запитання про доступність придбання психоактивних речовин (знання місць, де можна

їх купити). В той же час, від 41 % до 38 % досліджуваних відмітили легку доступність наркотиків і вважають, що їх дістати швидше легко ніж складно. Звертає увагу той факт, що студенти молодших курсів більш обізнані про можливість придбання наркотиків. Аналізуючи цю інформацію, можна говорити про групу ризику зі схильністю до вживання ПАР.

Що стосується причин залучення молодих людей до наркотиків, то треба відмітити, що серед 13 наведених в анкеті запитань найбільш вагомими, на думку студентів, є вплив інших людей, компанії (таблиця).

Формування «сумнівного авторитету» в колі своїх друзів і знайомих, за даними сучасних вчених, є однією з первинних причин ініціалізації прийому ПАР молодими людьми. Другою за популярністю була відмічена відповідь «неробство», відсутність заняття, хобі.

Наступні ствердні відповіді розподілялися в порядку зменшення таким чином: прагнення до задоволення; бажання виглядати дорослим або забути погане; відсутність контролю з боку дорослих; інтерес до «забороненого плоду»; щоб стати «своїм»; невміння контролювати себе. Як бачимо, головні причини мають морально-етичний та соціокультуральний характер (судження, цінності та переконання).

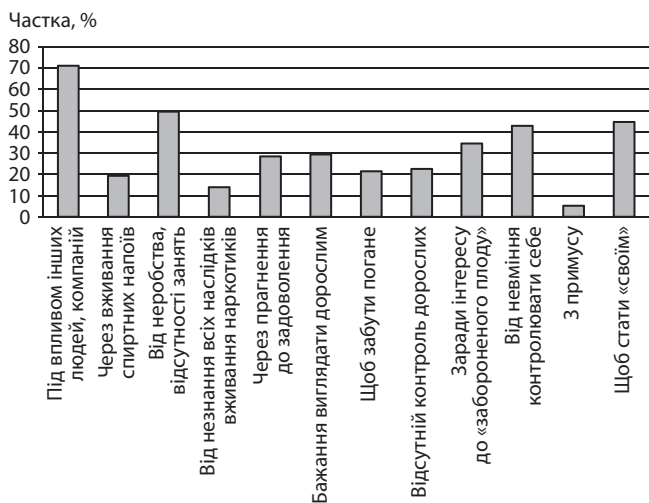
Розподіл відповідей на запитання: «Чому, на Ваш погляд, молоді люди починають вживати наркотики (психоактивні речовини)?»

Відповіді на запитання	Абс. (n = 1076)	%
Під впливом інших людей, компаній	769	71,5
Через вживання спиртних напоїв	211	19,6
Від неробства, відсутності занять	539	50,1
Від незнання всіх наслідків вживання наркотиків	150	13,9
Через прагнення до задоволення	309	28,7
Бажання виглядати дорослим	325	30,2
Щоб забути погане	231	21,5
Відсутній контроль дорослих	243	22,6
Заради інтересу до «забороненого плоду»	374	34,8
Від невміння контролювати себе	238	22,1
З примусу	28	2,6
Щоб стати «своїм»	248	23,05

Студенти продемонстрували досить високий рівень залучення до проблеми немедичного вживання наркотиків: більше третини опитаних першокурсників (39 %) і дещо більше половини шестикурсників (57 %) особисто знайомі з людьми, що вживають наркотики. Звертає на себе увагу те, що кожен 5-й студент I—II курсів (до 20 % студентів) був присутнім при вживанні ПАР іншими особами, зокрема, палінні «травички» та прийому пігулок. Більше чверті молодих людей (25—37 %) вказали, що їм пропонували приєднатися до вживання наркотиків (частіше — студентам старших курсів). Таким чином, ґрунтуючись на отриманих даних, можна зробити висновок, що студентська молодь залучена в проблему споживання ПАР.

Однак, що стосується особистого досвіду вживання наркотиків студентами, то за наведеними даними

84 % респондентів стверджують, що взагалі не пробували їхнього смаку, причому 94 % — це студенти II-го курсу, але до шостого курсу їхня кількість зменшилася до 68 %. Можливо, чверть студентів за період навчання у виші набули особистого досвіду вживання ПАР. Ствердно відповіли на запитання щодо вживання ПАР 14 % шестикурсників, від 2,5 % до 10 % — молодих людей інших курсів. Вказані дані є серйозною передумовою до формування аддиктивної поведінки у студентської молоді. Важливо наголосити, що в атмосфері засуджуваної суспільством поведінки, коли молоді люди схильні мовчати навіть про епізоди вживання ПАР, як, втім, і їхні батьки, очевидно, що чверть (26 %) студентів-медиків потребують ефективних психотерапевтичних програм, що дають навички життя у вільному від ПАР просторі.

Розподіл ствердних відповідей на запитання «Чому, на Ваш погляд, молоді люди починають вживати наркотики (психоактивні речовини)?»

Слід зазначити, що від 65 % студентів (VI курс) до 93 % (V курс) не відповіли на запитання про те, коли вони востаннє вживали наркотики, а 84 % студентів III курсу відповіли, що це траплялося протягом року. Ймовірно, ці результати свідчать про недостатню ефективність наявних в українському суспільстві переважно репресивних заходів профілактики вживання молоддю ПАР. У науковому світі ставлення до таких заходів неоднозначне. Можливо, саме для цієї частини студентів вишу важливі новаторські технології психопротективної медицини, зокрема, особистісно орієнтованої психотерапії.

Студенти у більшості своїй обізнані про вартість різних видів наркотиків («травички», «героїну», «макової соломки», легких речовин та інших). Високий рівень інформованості має місце навіть у тієї частини молоді, яка ніколи не вживала ПАР.

Звертає увагу той факт, що приблизно 20 % студентів (кожна 5-та молода людина) відповіли, що вони ніколи не отримували інформацію про наркотичні речовини від викладачів, психологів в школі, університеті, співробітників міліції. В той же час, така ж кількість (кожен 5-й студент) I—II курсів була присутньою при вживанні наркотиків іншими особами. Тому, на нашу думку, вищезазначені молоді люди можуть бути віднесені до групи ризику формування залежності від ПАР. Також низьку питому вагу становлять отримані студентами відомості про наркотичні речовини від друзів, знайомих, засобів масової інформації.

Крім того, студенти-медики вважають за потрібне проведення роз'яснювальних бесід для молодих людей з проблеми вживання ПАР (на це вказують студенти усіх курсів) — від 70 % до 91 % від числа респондентів. Це опитування свідчить про низьку оцінку молоддю ефективності інформаційно-профілактичної роботи зацікавлених осіб і структур: батьків, педагогів, психологів, лікарів, представників правоохоронних органів, як дієвого засобу протидії поширенню проблеми наркоманії. Результати дослідження показали, що більшість молодих хлопців і дівчат вважають, що профілактика залежної поведінки серед молоді вкрай потрібна в сучасних умовах. Тому основну увагу ми приділяли пропаганді здорового способу життя (65,1 %); організації дозвілля студентів (54 %); створенню спеціалізованих центрів для молоді (50 %); формуванню відповідної медично-освітнянської бази (43,7 %). Таким чином, науковий аналіз опитування студентів-медиків дозволяє обґрунтувати доцільність розроблення ефективної моделі медико-соціального сервісу, що, в свою чергу, буде сприяти формуванню навичок життя у вільному від ПАР просторі.

Найбільший ризик для здоров'я і життя людини студенти-медики пов'язують із вживанням наркотичних засобів: 72—75 % опитаних студентів мають однозначно негативні суб'єктивні (особисті) настанови до людини-наркомана і не хочуть, щоб наркомани були в нашій країні. При цьому нами було виявлено різне ставлення до осіб, які вживають наркотики. Так, 55—70 % студентської молоді ставляться до наркоманів з побоюванням. Значна частина студентів (до 60 %) вважають, що вони виглядають відштовхуюче і з ними небезпечно спілкуватися.

З метою усебічного аналізу ставлення студентів-медиків до осіб, які вживають наркотики, отримані дані про психоемоційне сприйняття студентами цих осіб, і реакцію суспільства в цьому випадку дуже важливі. Якщо цей факт своєчасно не врахувати, то можна згаяти час, коли студенти-медики побачать в зазначених людях не хворих, а осіб, яких потрібно «карати», що вже відбивається у відповідях деяких опитуваних. Жалості серед студентів-медиків люди-наркомани не викликають. Разом з цим, близько половини студентів-медиків зневажають наркоманів і їх ненавидять. Від 50 % до 66 % опитаних вважають, що наркоманів треба лікувати примусово, від 14 % до 20 % — дати можливість їм лікуватися добровільно. Такі емоції в суспільстві мало сприяють створенню морально-етичних умов для реабілітації і особливо ресоціалізації наркозалежних.

В цілому, відмітимо, що «громадське ставлення» студентів до вживання ПАР сьогодні в переважній більшості випадків характеризується як однозначно негативне. Від 74 % до 98 % студентів не знаходять причин і мотивів, які змусили б їх вживати наркотики. В той же час, 15 % — не виключають цього. Це та категорія майбутніх лікарів, для якої треба застосовувати на підставі кореляції «чинників ризику» і «чинників захисту» методи превентивного впливу.

Таким чином, проведене нами вивчення результатів цього дослідження дозволило виокремити такі, що домінують, предрисуючі чинники вживання ПАР студентами вищих навчальних закладів: вплив на вживання ПАР з боку інших людей (спільнот, компаній), неробство, відсутність зайнятості, невміння контролювати себе, бажання стати «своїм» серед тих, хто вживає ПАР.

Особливості вживання наркотиків молоддю мають численні мотиваційні предиктори, на які впливають

як індивідуально-психологічні особливості, так і характеристики найближчого і широкого соціального оточення, соціально детерміновані паттерни поведінки.

Отримані дані сприяли розробленню диференційованої системи медико-соціальної допомоги молодим людям, що вживають ПАР, а також удосконаленню наявних програм з профілактики наркотизації населення країни.

Список літератури

1. Андерсон, Келли. Молодые люди и алкоголь, наркотики и табак. Копенгаген : Всемирная организация здравоохранения, Европейское региональное бюро, 1998. 95 с. (Европейская серия, № 63).
2. Alcohol and other Drugs Peer Education in Schools : A review for the ACT Alcohol, Tobacco and other Drug Strategy Evaluation Group / Prepared by David McDonald. 30 September 2004. 20 p.
3. The social impact of drug abuse [Electronic Resource]. Copenhagen, 6—12 March 1995. 47 p. URL : http://www.unodc.org/pdf/technical_series_1995-03-01_1.pdf
4. Епідеміологічна ситуація щодо вживання психоактивних речовин в Україні / С. І. Табачников, Д. С. Лебєдєв, Г. Є. Трофімчук, Ю. Ю. Мартинова // Архів психіатрії. 2009. Т. 15, № 1 (56). С. 81—88.
5. Сосин И. К., Чуев Ю. Ф. О наркологической ситуации в Украине // Український вісник психоневрології. 2010. Т. 18, вип. 3 (64). С. 174.
6. Аносова Е. В., Погосов А. В. Клинико-динамические особенности пивного алкоголизма, сочетающегося с гашишной наркоманией, у подростков // Архів психіатрії. 2009. Т. 15, № 3 (58). С. 56—61.

7. Рівень і тенденції поширення тютюнокуріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської молоді України : аналітичний звіт / Балакірева О. М. (кер. авт. кол.), Бондар Т. В., Рингач Н. О. [та ін.] ; УІСД ім. О. Яременка. Київ, 2008. 152 с.

8. Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання психоактивних речовин та стан наркологічної допомоги населенню України (інформаційно-аналітичний огляд за 1990—2010 рр.). Харків : Строков Д. В., 2011. 144 с.

9. Сирота, Н. А., Ялтонский В. М. Вопросы современной профилактики зависимости от наркотиков и других психоактивных веществ // Вопросы наркологии. 2009. № 3. С. 63—104.

10. Predictors of risky alcohol consumption in schoolchildren and their implications for preventions for preventing alcohol-related harm / M. A. Bellis, K. Hughesk, V. Morleo [et al.] // Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy. 2007. 2 (15). DOI : 10.1186/1747-597X-2-15.

Надійшла до редакції 17.08.2016 р.

КІОСЕВА Олена Вікторівна, кандидат медичних наук, докторант Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я України, м. Київ, Україна; e-mail: kiohelen@mail.ru

KIOSEVA Olena, MD, PhD, Competitor for Doctor of Sciences degree of Ukrainian Research Institute of Social and Forensic Psychiatry and Narcology of the Ministry of Health of Ukraine, Kyiv, Ukraine; e-mail: kiohelen@mail.ru